ཅ།།རྒྱལ་ས་ཁོར་ལ་ གྲོད་ལ་ ཡང་དམ་ཀྱི ཀ་ལེང་མོ།།

ह्युल्साखोरला ग्योत/ग्योअीला याङतामकी का-लेङमो

(भाषिक अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय घोषणा-पत्र)

१.० तीबा,वाङबा लेङमो(प्रस्तावना) :

नेपाल जनजाति महासंघसे दीङ सन २००० मार्च १७ थेन १८ (२०५६ चैत्र ३ थेन ४ गते) च्या डुगल्हो वेनेला ला छेपा च्युअी थेन च्युअीसे गीक) कुनु स्हेङवा ङाच्छारेमला ङाज्याङ "ह्युल्सालाखोरला आमाग्योत जोम्ना" री बोकीन्वा ह्याङ नेपाल ग्याल्सा क्योङला साम्हीजुगुला (आदिवासी जनजाति) ग्हेदुङ, ल्हानान ग्योअी म्हीयाङ (मानवअधिकारवादी) ग्हेदुङजुगुला मुल्मी थने यायीग लावाजुगु,

दीङ सन् १९.९८ ला म्हीयाङला जाम्बुलीङखोरला कालेङमोला तीवा लेङमोरी ङाङला म्हीयाङ थेन ह्युल्मीनजुगुदा स्हेसा लावा डान्वा, ग्रीङम्ही थेन रेम्बोम्हीदा च्योच्यो याङताम थोप्ना लावा थेन डीक्छा डाङरी स्हयाङ (नश्ल), स्ह्ये (वर्ण) मामा-व्हावा, ग्योत, छ्योअी, ग्लेठीम या स्यान्दो (ल्बोलो) मान्वा सेमताम, ह्युल्सा या ह्युल्ला खीम्साखोर ठुङवा (सामाजिक उत्पत्ति), न्होरदेन, केवा या स्यान्दो खाज्युवाअी ठीम पेरेम्वा ग्याम्से लेवाफेवा आलासे । छाङमा म्हीदा थे कालेङमोरी ब्रीवा याङताम थेन ङाङताङवा मान्वा याङतामला लेङमोदा थार्ना लाबाग्यातदा देवा (विश्वास)मान्सी डान्सी,

दीङ सन् १९.६६ ला ह्युलम्ही थेन ग्लेठीमला जाम्बुलीङ खोरला थेवा डीक्ताम (महासन्धी) छ्यांम न्होर देन खीम्साखोर पे-रीमठीमकादे याङतामकी लेङमोला जाम्बुलीङखोरला थेवा डीक्ताम तीवा लेङमो सुङढापरी, म्हीयाङला जाम्बुलीङखोरला कोलेङमोरी ब्रीपाला ह्युल्मी, ग्लेठीम, न्होरठीम, खीम्साखोरला थेन पेरीमठीमला याङतामजुगु कीन्वा खाम्ना लावारी दुअी ताना आलाकादे म्ही ङुअीवा, ङाङताङवा मान्वा लावा आखाम्से मुवा । ह्युलम्ही थेन ग्लेठीमसे च्योच्यो थेन खातीवाअी (खात्पाअी) लेवाफेवा आलाना ह्युलठीमदा थार्ना लावारी च्योच्यो बोकीन्वा लेङमोदा (तामदा) सेमरी कीन्सी, ङुअीवा, छ्योअी थेन ग्योत (ग्योअी) दाङसे च्याङना ह्युल्वा मुवा, ह्युल्साकादेरी थे च्याङना ह्युल्वाजुगुदा ङाङ ङाङला ह्युल्वान्हाङ ङाङला रीमठीम तेन्वा याङना लावारी, ङाङला छ्योअी (धर्म) डान्वा थेन छोत्पा याङना लावारी थेन ङाङला ग्योत छोत्पा याङवा, याङताम पीन्वा । ङुअीवादा (जातीय) लेबाफेवा आलाना छाङमान ठीमजुगु, जाम्बुलीङखोरकी थेवा डीक्तामकादे स्यान ह्युल्साखोररी डीक्बीतामजुगुसे (दस्तावेजकादेसे) पीन्वा ग्यात दाङजुगु (सिद्धान्त) छोर्नाछार्ना लाबा सेम थान्सी,

ग्रीङकोला रेम्बोकोला या जाचा कोलादुगुदा लोप्पा, स्यात्पा (डोबारी) छाङमावीमा ज्यावादाङ आमाग्योत/आमासे लोप्सी पीन्वा ग्योत हीन्ना । बीवा आमाग्योत ला युनेस्कोसे दीङ सन् १९.५३ री तात्पा लेङमो थेन दीङ सन् १९.८९ ला जाम्बुलीङ खोरला जोम्नाला ङाङताङवा ह्युल्साला साम्ही थेन जाचा ङुअीवा (प्रजाती) ला थेवा डीक्ताम डाङ १६९ ग्याम्से साम्ही, ल्हाना ङुअीवाला ह्युल्मी ह्युल्वाला जाचाकोलादुगुदा ङाङलान आमाग्योतरी खात्पालोप्पा याङवा याङताम याङसे मुला बीसी लावा ठीमदा सेमरी डान्सी,

युनाअीटेड नेसनला दीड सन १९८९ री थोन्वा जाचाकोलाला याडतामला थेवा डीक तामकी डाड ३० ग्याम्से ह्वअीवा, छयोअी या ग्योतग्याम्से च्याडनामुवा या साम्ही ह्युल्वा, ह्युलम्ही कादे टीसी खावा ग्याल्साजुगुरी नोन साम्ही या च्याडना डाड मुवा ह्युलम्हीला जाचा जीता कोलाजुगुदा ह्वाडला खीम्साखोरन्हाड थेन ग्यान्दो लोलो खीम्साखोर चीछोग छयाम छाडमान डीक्सी ह्वाडला पे-रीमठीम तेन्वा याडवा, ह्वाडला छयोअी तेन्वा, छोत्पा याडवा या ह्वाडला ग्योत छोत्पा याडवा याडतामग्याम्से स्योर्ना लासे आरे वीसी पीन्वा लेडमोदान च्यासीकीन्यागेन,

युनाअीटेड नेसनला दीड सन १९९२ दीसेम्बरला १८ तारिख कुनुला जोम्ना ग्याम्से ह्युल्साखोरला या ह्वअीवा, छयोअी थेन ग्योतग्याम्से च्याडना मुवा ह्युल्वा या ह्युल्हीजुगुला याडतामजुगु छार्ना थार्ना थेन ल्हेना लावारी थेन ह्युल्वाजुगु टीवा,टीसीखावा ग्याल्सा ह्युल्साजुगुरी ग्याल्ठीम थेन ह्युल खोरखीम्साठीम (सामाजिक) ज्याना थार्ना खाअीमान आम्हाना लावारी ह्वोलावा वीवा लेडमोदा डान्सी मान्सी तेत्वा "ह्युल्साखोर या ह्वअीवा , छयोअी थेन ग्योतग्याम्से च्याडना मुवा चीछोग खोरला (समुदायला) छाडमा म्हीजुगुला याडताला कालेडमो-ब्रीताम (१७ १३५) दा दोसी, मान्सी, (वाललासी),

युनाअीटेड नेसनला साम्हीजुगुला याडतामकादेला छीड-कोलेडमो(मस्यौदा घोषणा-पत्र) ब्रीतामला १२, १३, १८, १५, १६ थेन १७ री साम्हीजुगुदा ह्वाडला केह्वाप, ग्योत, पेरीमठीमजुगु, ब्रीसी थान्वा ठीम थेन ग्योतकाअी दोसी ब्रीवा, सोनालावा, छोत्सीच्यावा, ल्हेना लावा, छार थेनसीखावा व्योनजुगुदा दोन्वा (हस्तान्तरण) लावा थेन चीछोग खोरखीम्सा समदाय), ग्ला थेन छाडमा म्हीजुगुला ह्वाडला मीन थान्वा, मीन पीन्वा थेन मीन थार्ना लासी थान्वा, साम्हीला जाचाकोलादुगुदा ग्याल्साला छाडमान मुतेवा तेक्का (तह) थेन ह्युल्सा ग्याल्साला लोप्पास्थ्यात्पा (शिक्षा) याडवा, आमाग्योतरी लोप्पास्थ्यात्पा याडवा थेन साम्हीजुगुदा ह्वाडलानोन आमाग्योतरी सोर्वा छोर्ना लावा ग्याम (संचार माध्यम) स्हेडवा थेन मुतेवा छाडमान सोर्वा छोर्ना लावा ग्याम संचार माध्यम) साम्हीला आहीनसाअी नोन साम्हीजुगुला च्योच्यो याडताम तासे, ग्याल्साला यावाडरी मुवा सोर्वाछोर्ना लावा ग्यामजुगुरी नोन साम्हीजुगुला पे-रीमठीमजुगुदा ग्ला पीन्यारी ग्याल्सासे चाडमा योना स्हेडवा खाम्वा दाड थेन ग्याम कीन्सेमुवा वीवा लेडमोदा दोसी गोनासेना थेन छोर्ना लासीग्येन,

दीड सन् १९९६ री वार्सीलोनारी तावा "ग्योतला याडतामला जाम्बुलीडखोला जोम्ना" ग्याम्से थोन्वा "ग्योतला याडतामला कालेडमोला लेडमो ब्रीताम" ला दाडठीम (सिद्धान्त) थेन तेन्वा डान्वालेडमोजुगुदा डान्सी ताडसी कीन्वाग्येन,

ल्हाना ह्वाडवा ग्योतजुगु ह्वाडला ह्वाडताडवा लाम्याडवा ठीम (स्वायत्त शासन) ह्वाडला यावाडमुवा ह्युलठीम (सार्वभौमसत्ता) आरेवासे लासी म्हासी नीवा दुअीरी दोवा थेन डोसेवा लासी वोर्वा हीन्वा । चु ह्वाडवा ग्योतकादे ल्हेना छार्ना लावारी आपीन्वा कावा थेन थे ग्योतला ग्लारी योना योना ग्याल्साठीरी मुवा ग्योतदा जेन ग्ला पीन्सी वोर्वा ल्हेना लावा ग्यात ग्याल्साठीरी टीवा वाडजेनजुगुसे ह्वाडला ग्लेठीम ग्यातठीम (प्रशासनिक) थेन ग्योत नोन थेनीला जेन ग्योतदा तेन्वा लापुडवा ग्याल्साला सेम थेन ठीम नोन हीन्वा वीवा ताम गोसीग्येन,

न्होरदेन, रीमठीम थेन तीप्लीड सोर्वाछोर्नालावा ग्यामग्याम्से(इलेक्ट्रोनिक संचार ग्याम ग्याम्से) जाम्बुलीड प्लीडना थेन गीकताना लावारी लावा ग्यात, (अभियान) छयाम छयाम या प्रे-प्रे दाडबोला केह्वाप, ग्याल्ठी थेन ग्याल्ठीम, ग्लाखोर (क्षेत्रीयता), म्ही डाड, खीम्साखोर चीछोग दुयुड (अवस्था) छार-कोलोनाअीज न्होरठीमला साअीकोलाजीकल दाडग्यामसे ग्याल्ठी री आदोवा, ग्याल्ठीलावो आस्याप्वा, आयाडवा(आकाअी)ल्हाना ग्योत ग्योअीजुगु म्हासी नीगेलावा दुयुडरी मुवासे चुह्वाडपा ग्योत ग्योअीजुगु ल्हेना, छार्ना थेन फेल्ला लावारी ग्यात आलावासे छाडमान ग्योतग्योअीजुगुला लेडमो लावारी, ताम पाडवारी थोल्सी वोर्वासे (विचलन हुनाले)

आमाग्योतजुगुदा लेबाफेबा पे (प्रवृत्ति) थोन्सी नीबा थेन छयाम छयाम स्यान्दो ह्युल्सासे ग्याल्ठीरी टीबा म्ही या बाइजेन ग्योत लोप्सी छोत्पा लाबासे ह्युल्मी थेन खीम्साखोर चीछोगला (समुदायला) ग्योत ला याइताम याइनालाबारीनो गाग्रीना लाबा (गेनालाबा) तामदा च्यासी कीन्बाग्येन,

दीड सन् १९९० ला पिपुल्स मुभमेन्टस् ग्याम्से याइबा थेन स्होबा छार ह्युल्साठीम १९९० से नेपाल ह्युल्सा ल्हाना ग्योत,ल्हाना ह्रुग्रीबा, मुबा ह्युल्सा हीन्बा बीसी ब्रीबा लेडमोदा मान्बा तेन्बाग्येन,

दीड २०५० री ग्याल्सासे स्होबा " राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग"से स्होसी तात्पाला ब्रीताम (प्रतिवेदन) थेन थेनोन् दीडरी नेपाल जनजाति महासंघसे स्हेडबाला नेपाल ह्युल्सारी ग्योतदा लेबाफेबा लाबा थेन लेबाफेबा छाडनालाबा ग्याम (नेपालरी भाषिक समस्या थेन समाधान लाबा उपायजुगु) बीबा सेमलेडमो फ्रासाल्बा जोम्नाग्याम्से थोन्बा तात्पाला लेडमो कादेनोन् मान्सी,

छाडमान ग्योतलाबा ह्युल्बा, ह्युल्मीजुगुला गुडरी स्हीबा (शान्ति) थेन लेड-ह्रोह्राड डीक्सी , थुन्सी, ह्राडला ह्युल्सा ताडबा, ह्युल्सादा ल्हेना छार्ना लाबा थेन ह्युल्साला डोस्येबा थार्ना सोना लाबा ह्राडबा ह्युल्साखोरला छाडमान ग्यातकादेरी ग्योत ग्योग्रीला ह्युल्बा ह्युल्मीजुगुदा ह्रोलासी, पीन्सी, ह्युल्सा न्हाडला छाडमान ग्योत ग्योग्रीजुगुदा च्योच्यो तेन्बा डान्बा, छार्ना थार्ना थेन ल्हेना लासी, ह्राडला ग्लारी या छाडमान बेनान ग्लाखोररी ह्राडताडबा ग्योत/ग्योग्री छोत्पारी याइबा याइतामदा याइनालासी पीन्बा, ग्याल्सासे, तेन्सी कीन्सी खाबा गीकेन ज्यादी ग्योत ग्याल्खाडरी छोत्पा याइबा ठीमदा क्योन्सी, छार थेन छाडमान ग्योतदा च्यो च्यो ताडबा । च्यो च्यो च्यावासाम्बा ग्योतठीभ छाडमादा थोप्नालाबारी दाते लासी खाबा ग्योत ग्योग्रीला याइताम ग्याल्सादा ह्रीत्पाग्यात (भाषिक आन्दोलनदा) डान्सी तेन्सी, ह्रुग्रीबा, ग्योत, छुयोग्री, रीमठीम थेन गाइस्योड च्यात (च्यत) ल्हानान सा-ग्लाखोर मुबा छाडमान ह्रुग्रीला, ग्योत ग्योग्रीला ह्युल्बा ह्युलम्हीकादेला गुडरी सेमताम थेन स्यान्दो लेडमोजुगुरी नोन् डीक्ना लाबा चु आमाग्योत जोम्नाला सेममुबासे बेनदान यारदान ग्योतला याइताम थोप्ना लाबारी च्योच्यो स्हेसा याइना लाबा ठीम स्होबारी थेन थेनोन ह्राडबा ह्युल्सा ग्याल्साला ग्योतठीम थेन गेताइजुगु स्हेइसी ग्यात लातोला बीसी छाडमा ग्योत ग्योग्रीला ह्युल्बाजुगुसे सेम पीन्सी डीरेदोना तावा "गीक्छा आमाग्योतला ह्युल्साखोर जोम्ना"से दीड सन. २००० मार्च ला १७ तारिख कुनु (दीड वि.स. २०५६ चैत्र ४ गते कुनु) चु "ह्युल्सा खोररी ग्योतला याइतामला कालेडमो ब्रीताम" तात्पा ।

परिच्छेद -गी
जाचापा ठीमदाड (सामान्य सिद्धान्त)

प्रीन -गीक

१. छाडमान ग्योत लाबा ह्युल्मीजुगुला याइतामजुगु च्योच्यो मुला । ग्यालखाडला ग्यात री छोत्पा ग्योत, ह्युल्सा ग्योत, ह्युल्बा ग्योत, नेपाली ग्योत, ग्यात या ताम लेडमोल्हुबा ग्योत (माध्यम भाषा) , थुग्रीबाग्योत(सम्पर्क लाबा ग्योत), ग्लाखोरला ग्योत, नाम्साखोरला या च्याइना मुबा ग्योत ह्राडबा ग्लेठीमग्याम्से चु छाडमान बेनान मोक्कान ह्राड ताडबा (स्वतन्त्र) मुला ।

२. बेनान (गोदोपनोन्, मोक्कोन, यारनोन) ग्योतजुगु ह्राड ह्राडला खोररी डोस्येबा खीम्साखोर (समाज), ल्हेबा, रीमठीमला डोस्येबादा ह्राडसे छोर्बा थेन ह्राडसे छोर्नालासी पीन्बा ज्याबा ग्यात हीन्ना । थे ग्याम्से थेनीकादे यारदान ह्राड ह्राडला ल्हेबा छार्बारी तोदे दुग्रीजुगु (तोदुग्री) कीन्बारी खाम्से मुबा ।

३. यारनोन ग्योतजुगु छाडमान, ग्योतजुगु खीम्साखोर (समाज) ल्हेसी नीवा दुयुडरी बोतासी (सामूहिक) केवा हीन्ना । थे ग्याम्से ग्योतजुगु छाडमान खीम्साखोररी का-कार खावा हीन्ना, डोस्येना लावारी छोर्ना गोना लावारी थेन छार ब्रीताम स्होवारी डोन्वारी (ओन्वारी) ग्याल्हाम ह्वाडवा ह्वाडगीकला थेन बोदानोन (सामूहिक) छोत्पारी कीन्वारी याडसे मुला ।

प्रीन - डी (नी)

१. छाडमान् ग्योतला ह्युल्बाजुगुदा ग्हेदुडरी वाडवा थेन खीम्सा खोरला मुतेवा वेनान् ग्यात् थेन ग्येखोर गेताडरी ह्वाडला ग्योत छोत्पा याडना लासी, ह्वाडला न्होरखावा ग्ला, म्रुजुगु (श्रोतजुगु) छाडमानदा थोप्ना, योना छयोना याडनालावा याडताम मुला ।

२. ह्वाडला ग्योत लीच्छादोना (लीक्यामदोना) पुस्ता गीचे स्यान्दोपुस्ता दोना या स्यान्दोदा दोना थोप्ना लावारी । तोवाकादे स्हेजुगु याडवारी थेन म्हाग्रीवारी छाडमान ग्योतला ह्युलमीजुगुदा याडताम मुला ।

प्रीन - सोम

१. छाडमान ग्योत ग्योग्रीला ह्युलमीजुगुदा फीरक्यापला (फिलोंला) खालाडसेन डोन्वा पाडवा राड आहीन्ना, ह्वाडला ग्योतला ब्रीवा दाड, ब्रीपा ठीमला हीग (लेखन पद्धतिला लिपि), हीगीजुगु दाम्पा, कीम्पा, जेवा स्हेडवा (स्तरीयकरण/Standarize), थार्ना लावा, ल्हेना छार्ना लावा याडताम(अधिकार)मुला ।

२. छाडमा ग्योतला ग्योग्रीला ह्युलम्ही/ह्युल्बाजुगुदा ह्वाडला हीग स्यान्दो ग्योग्रीग्याम ह्वाडला ग्योग्रीरी दोवा, ब्रीवा, ह्वाडला ग्योतरी मुवादा स्यान्दो लोलो ग्योतरी दोवा ब्रीवा दाड, ब्रीवाठीम (Grammer) छीगबुम (शब्दकोश) स्हेडवा, ग्योतरी ब्रीवाकावा (साहित्य) स्होवा, ह्वाडला ग्योतला म्रु (स्रोत), कुडग्ला (केन्द्र) स्हेडपा, ठोडपा थेन चु कालेडमो ब्रीतामरी (घोषणा-पत्ररी) ब्रीपा याडतामकादे छोत्पारी (उपभोगलापारी) तोवाकादे (तोदे) ग्याल्साला म्रुकादे (स्रोतकादे) कीन्पारी च्योच्यो याडसे मुला ।

प्रीन - ब्ली

१. छाडमान (वेनोन्,गोदोपनोन)ग्योग्रीला ह्युल्वा ह्लुम्हीजुगुदा च्योच्यो याडताम मुवा ।

२. छाडमान ग्योतकादेदा थार्नालावा, छार्नालावा, ल्हेनालावा थेन ग्योत छोत्पारी च्योच्यो याडठीम (समानताला ठीम) ग्याम ग्यात लावारी थेन छोत्सी च्यावा दुग्रीरी (व्यवहाररी) ज्यावा,जेना,ताडना लावारी ग्याल्साचे तोवाकादे (तोदे) खाम्दे ग्यात लासे ।

३. फेराङ (फेरी, फेयाङ) ब्रीपा याडतामकादे पीत्सी ख्लासी ग्योत ग्योग्रीला ह्युल्वा ह्युलम्ही जुगुदा दीरी ब्रीपा ग्रारेना ग्रातावा याडतामला बोकादे तासेमुला ।

- ह्वाडला ग्योत थेन रीमठीम ख्यात्पा, डोवा, लोप्पा याडताम तासे
- पे-रीमठीम (सांस्कृतिक) याडताम थेन न्होरदेनस्हे (संसाधन) छोत्पा कीन्पारी यावाङ (पहुँचला) याडसे,
- छोर्बासोर्वा ग्लाखोररी(सञ्चारमाध्यमरी) ग्याल्सा गे (प्रशासन) च्योच्यो ठीम जुवा ग्ला (न्यायलय), म्हीला थेन ग्याल्साला ग्लाखोररी ह्वाडला ग्योतरी ताम पाडवा (ग्योत ग्योग्री छोत्पा, प्रयोग लावा) रीमठीम तेन्वा डान्वा याडसे
- ह्वाडला ग्योतरी ग्याल्साला छोर्तोसे गोतोसे ताम (सूचना) छोर्ना लापीन्वा थेन ह्युलठीमला प्रीनदा (ऐनकानूनदा) गोवारी थेन याडवारी जेवा ज्यावा गे ग्यात स्हेडवा लेडमो थान्वा पाडवा याडसे

प्रीन - डा

१. छाडमा (काकर) म्हीदा ह्वाडला ग्योतला ग्लाखोरथेन ह्युल्वा ह्युलम्ही खोरन्हाङ ह्वाडलानोन ग्योत ग्योग्रीरी गेताडकादे स्हेडवारी याडसे ।

२. छाडमा म्हीदा द्वाडला ग्यात थेन दीमरी द्वाडलान ग्योत छोत्पारी (प्रयोगलावारी) याडसे ।

३. छाडमा म्हीदा द्वाड टीसी खावा ग्लाखोरला ग्योत या द्वाडदा जेवा ल्हेवा ताडवा या खीम्सा खोरकोररी डोस्येना लावारी, गोनास्येनालावारी द्वाड्दा ताडवा थेन सेमरी नीवा ग्योत ग्योश्री गोवा, स्येवा, लोप्पारी या छोत्पारी याडसे ।

४. छाडमा म्हीदा स्यान्दो ग्योत ग्योश्रीला ह्युल्वा या ह्युलम्ही थेन थेनीदा ताडवा, थेनीसे गोवा, स्येवा, पाडवा खाम्वा ग्योतरी लेडमो लावाथेन स्यान्दो ग्योत ग्योश्रीला द्वुश्रीवाला म्हीथेन लेडमो थुश्रीवा (सम्पर्क) ग्योत रहोवारी याडसे ।

५. छाडमा म्हीदा दीरी (दीयाडरी) ब्रीपा याडताम दुगु कीन्पारी (छोत्पारी) याडसे मुला ।

- द्वाडला मीन द्वाडलान ग्योतरी ब्रीवा थान्वा, पाडवारी याडसे
- द्वाडला दीम द्वाडलानोन ग्लाखोररी थेन छाडमा गोदोसे ग्यात ग्लाखोररीनोन् द्वाडलानोन् ग्योत छोत्पारी (प्रयोगलावारी) याडसे,
- ग्योत ग्योश्रीला वो या खोर वीसी तेन्वारी याडसे,
- द्वाडला ग्योश्रीला वो या ग्योत ग्योश्रीला खोररी स्यान्दो थेमे (थेत्माश्री) ला मुलम्हीजुगु छ्यााम (प्रेप्रे) लेडह्रो लेडमो लावा थेन थुश्रीवा, डीक्सी ग्यात लावारी याडसे,
- द्वाडला पे रीमठीम सोनालासी थान्वा थेन जेनाल्हेना लावारी याडसे ।
- १६ डिसेम्बर १९९६ ला ह्युलम्ही (नागरिकथेन) ग्लेठीम (राजनैतिक), याडताम, न्होरखोर, खीम्साखोर, रीमठीमला याडतामकादे स्यान्दो ह्युल्साखोरला डीक्ताम (अन्तर्राष्ट्रिय ग्रेन सन्धी) ग्याम्से पीन्वा ग्योत थेन पे-रीमठीमला याडताम छ्यााम लीच्छा (लिक्यम) स्यान्दो ह्युल्साखोर (अन्तर्राष्ट्रिय खीम्साखोर) से डान्वाला, कीन्वाला, पीन्वाला, तेन्वाला स्हेसा थेन याडताम छोत्पा कीन्वारी याडसे ।

परिच्छेद डी
हाडकी याडताम (मौलिक हक)

१. **जाचा गेखाडला गेथेन ग्याल्लीला ह्यालाडाजुगु (सामान्य प्रशासन तथा सरकारी निकायहरु)**

प्रीन - डु

छाडमा ग्योत ग्योश्रीला खोरदा द्वाडहडाला ग्लाखोर न्हाड ग्याल्सा दीमन्हाडरी द्वाडलानोन ग्योत ग्योश्री छोत्पा पाडवा याडसे ।

प्रीन - डीस

छाडमा ग्योश्रीखोरला ह्युलम्हीदा द्वाडलानोन ग्योतरी कुडग्ला (केन्द्र), ह्युल्सा ग्लाखोर, नाम्साग्लाखोर थेन ग्याल्साठीला ग्लाखोरजुगुरी लेडमो लावा (तामपाडवा), सोर्बा थेन तामसोरकादे कीन्वा, पीन्वा याडसे ।

प्रीन - क्रेत

१. छाडमा म्हीदा द्वाडलान ग्योतरी मुतेवा (छाडमान) ग्याल्लीला, ह्युल्सा ठीला ताम स्योस्योजगुला कास्यो कीन्वा (प्रतिलिपि कीन्वा) याडसे ।

२. छाडमान ग्योत ग्योश्रीखोरला ह्युलम्हीदा द्वाडद्वाडलान आमाग्योतरी ह्युल्सा ठीम (संविधान) ह्युल्सा ठीमला प्रीन ठीम (ऐन), टा-ठीम (कानून) थेन च्यो-ठीम (न्याय)कादे याडवा याडसे ।

३. छाडमन ग्योत ग्योअीला ह्युल्मी थेन मुल्मीजुगुदा सदन थेन संसदला गेदीमरी लातोवा ग्योतजुगु थेन पाडतोसे तामजुगु ह्राडलान ग्योत ग्योअीरी थान्वा पाडवा, वो कीन्वा थेन गोवा स्येवारी याडसे ।

प्रीन - कु

छाडमा म्हीदा ह्राडह्राडला ग्योत ग्योअी ग्याल्सा ठीमन्हाड ग्याल्साला गेस्येन ग्लाखोरन्हाड (निजामति) पुलिस, आर्मी, ह्युल्सा ठीम स्होवा ग्लाखोर (संसद), ह्युल्ठीम जुवा च्योच्यो थोप्नालावा ग्लाखोर (अदालत) थेन स्यान्दो ह्युल्मी ह्युल्वाला ग्लाखोरजुगुरी ह्राडलानोन ग्योतरी खाल्सेनोन आकाना (अगुना) छोत्पा याडताम मुवा । ग्योतसे लासी ग्याल्साखोरला खादीवाअी (खात्पाअी) गे ग्यातजुगु कासे (गुसे) आरे । कावा (कासी) खावा ह्युल्ठीमला ह्याल्डाजुगु स्यासी (ख्लासी) ब्याडख्लावा ग्यात ग्याल्सासेनुन लातोसे ।

चु फेयाडला (फेला) याडतामजुगु याडना लावारी थेन छाडना थोप्ना डीक्नालावारी ग्याल्सासे खाम्वाकादे (खाम्दे) गेत थेन दाड (ग्याल्हमजुगु) म्हाअीसी ग्यात लासे ।

प्रीन - च्युअी

ह्युल्साला ह्युल्म्हीदा ह्राडला रेदाडसे लावा ग्यातजुगुरी कीन्वा पीन्वा डीक्नालावारी ह्राडलानोन ग्योतरी स्होवाला स्योस्योकादे (प्रमाण) डोन्वारी याडताम याडसे ।

२. **ख्यात्पा लोप्पा (शिक्षा)**

प्रीन - च्युअीसे गीक

छाडमा ग्योत ग्योअीला ह्युलम्हीदा ह्राडसे दाम्वा, ताडपा यीगरी (लिपिरी) ह्राडलान ग्योतरी खेत्पा डोवा याडसे ।

प्रीन - च्युअीसे डी

छाडमान म्हीदा ह्राडला आमाग्योतरी ख्यात्पा डोवारी याडसे ।

प्रीन - च्युअीसे सोम

ख्यात्पा डोवा लोप्पादा ह्राडला ग्योतला ग्लाखोर न्हाड ह्युल्वाजुगुसे छोत्पा (प्रयोगलावा) यीगदा थार्नालावा थेन ह्राडला केह्राप (इतिहास) रीमठीम थेन दाडबो हेन्सेला लोप्सी स्येसी गोसी खावा गेदाड सीपदुगुदा ल्हेना छार्नालावा ग्याम स्हेडसी छोत्पा लासे ।

प्रीन - च्युअीसे ब्ली

छाडमा ग्योत ग्योअीजुगु थेन यीग म्हाअीवा थेन ग्रेन लोप्खाडरी लोप्पा छेबुम देवकादे तेत्वा गोना स्येना लापीन्वा याडसे ।

प्रीन - च्युअीसे ड्रा

दात्तेला दुअीरी ल्हानान् लीप्री मुवा ग्योत ग्योअीजुगुला डावाजुगु (छात्रछात्रावहरु)दा तोदे (तोसे) ख्यात्पारी ह्रोलावा (छात्रवृत्ति) थेन ग्रेन लोप्खाडरी ख्यात्पारी ग्ला याडसे (आरक्षण याडसे) मुला ।

प्रीन - च्युअीसे ड्रु

छाडमान ग्योत ग्योअीजुगुदा सोगेनरी (जीवनशैलीरी),रीमठीम थेन डोस्येवा स्हेजुगुदा थेन केह्राप क्योडनोन ह्युल्सा थेन जाम्ब्लीडखोरला न्होरदेन (सम्पदा) हीन्वा । थे न्होरदेनजुगुला डोस्येबा लेडमोजुगु ज्यानालासी गोनास्येना ख्यात्तोवा छेबुम (शैक्षिक पाठ्यपुस्तक)जुगुरी थान्नोन थान्वारी याडसे ।

३ साम्हीजुगुला ह्याडला ग्योतरी मुबा मीनजुगु :

प्रीन : च्युअीसे नीस

(१) छाडमानग्योत ग्योश्रीला खीम्साखोरदा ह्याडह्याडला नोन ग्योतरी छाडमान ग्लाखोर थेन दुयुडरी ह्याडला मीन थार्नालासी थान्वा थेन छात्पा(प्रयोग)लावा याडसे ।

(२) छाडमान ग्योत ग्योश्रीला खीम्साखोरदा ह्याडला ग्लाखोरजुगुला मीन थान्वा । छारमीन थान्वा ग्लारी डाच्छालान मीनदा दोसी थान्वा । थे मीनकादे थार्नां लावा याडसे । केह्राप हेन्छे थान्वा मीन व्याडवा ख्लावा याडसे, पावा याडसे आरे । छारमीन थान्वा याडसे आरे । थे ह्याडनोन ग्लाल्ठीम पोसाश्री नोन आमाग्योतला मीनकादे व्याडवा, ख्लावा, स्यावा, याडसे आरे ।

प्रीन च्युअीसे ह्रात

ह्याडला ग्योतरी छाडमान ग्लाखोररी ह्याडलाग्योतला मीन छोत्पा (प्रयोग लावा)। मीन पोवा, क्योन्वा, स्यान्दो ग्योत ग्याम्से दोसी पोवारी छाडमा म्हीदा ह्याडदा ताडवा मीन थान्वा याडसे ।

४. **सोबांछोबां ग्याम थेन स्हेडठीम (संचार माध्यम तथा प्रविधि**

प्रीन च्युअीसे कु

छाडमान ग्योतला ह्युल्मीला खीम्साखोरदा तोदे (तोवाकादे) नाम्साग्लाखोर, ह्युल्ला ग्लाखोर थेन ह्युल्साखोर सोर्वाछोर्वा थेन पार स्होवा ग्याम (राष्ट्रिय माध्यमजुगुरी) ह्याडह्याडला ग्योत थेन यीगकादे छोत्पा याडसे ।

प्रीनः डी च्युअी

छाडमान ग्योतला खीम्साखोरजुगुदा ह्याडह्याडला ग्योतरी ह्याडला या स्यान्दो खीम्साखोर चीछोगला न्होर रीमठीम देन, ग्योतकाश्री (साहित्य), पे-रेम्वा थेन ग्याल्ठीमला छोर्तोसे तामजुगु छोर्वारी याडसे ।

प्रीनः डीच्युअी से गीक

छाडमा ग्योतला खीम्साखोरजुगुदा (समुदायजुगुदा) ह्याडला ग्योतरी छोर्तोबा ताम सोर्वारी, मुतेवा (मुवाकादे) छाडमान छारस्हे थेन तोनोन तोसे स्हेजुगु छोत्पा थेन कीन्वारी याडसे ।

प्रीनः डीच्युअीसे डी

नेपाल न्हाना ग्योत ग्योश्री थेन खीम्साखोर चीछोगदा तेन्सी डान्सी गोसी ग्याल्सासे ग्याल्साला सोर्वा ठीमदा (संचार ठीमदा) ग्याल्सारी मुतेवा छाडमोन ग्योतजुगु च्योच्यो हीन्वा, वीवा लेडमो गोसी छारठीमग्याम्से ग्यात लासे ।

प्रीनः डीच्युअीसे सोम

ग्याल्साला छाडमान ह्युल्वासे गोतोसे, छोर्तोसे लेडमोजुगु ह्याड-ह्याडला ग्योतग्याम खालाडसे आकाना छोर्वारी याडवा छाडमा ग्योत ग्योश्रीला ह्युल्मीजुगु मुला ।

५. **रीमठीम खीम्साखोर थेन न्होरखोर**

प्रीनः डीच्युअी ब्ली

छाडमान समुदायजुगुदा रीमठीम लेडमो पाडवा थान्वा म्होकोन स्हेजुगुरी ह्योला ग्योत छोत्पा सोनालावा थेन ल्हेना लावा गाडतामु मुला ।

प्रीनः डीच्युअी डा

छाडमान ग्योत ग्योश्रीला ह्युल्वाजुगुदा ह्याडला ग्योतरी मुपा, माश्रीवा (अध्ययन) ब्रीपा क्ष्योतकाश्री(साहित्य) या खाजुवाश्रीनु खापामुजुगुरी (स्रोतरी) यावाड लावारी याडसे मुला ।

प्रीनः डीच्युअी डु

म्होकोन ग्योतला ह्युल्वादा ह्राडला ग्लाखोरन्हाडरी म्होकोन स्वीम्साखोरला(सामाजिकला) न्होग्खोरकी ग्यातजुगुरी ह्राडला ग्योत थेन यीगरी छोत्पा याडतामला ब्रीताम स्योस्यारी छोर्नालापा या तोपादुश्रीरी ग्याल्साला ग्याल्खाड,ठीमखाडरी (सरकारी अड्डा अदालतरी) डोन्बारी तोपा छाडमान स्हे थेन तामजुगु ह्राडला नोन ग्योतरी छोत्पा याडसे ।

प्रीनः डीच्युश्री नीस

म्होकोन ग्योतलाह्युल्वादा ह्राडला जातीय गेताडरी ह्राडला ग्योत या छयोश्रीठीमला ग्योत या स्यान्दो खाज्युवाश्रीनु गे-लादोसाश्री ह्राडलानोन ग्योतरी गेलापा (सञ्चालन) लापा याडसे ।

प्रीनः डीच्युश्री ब्रे

म्हासी नीगेलावा थेन म्हासी जीन्वाग्योत थेन यीगजुगुदा ग्याल्साला ग्याल्ठीम ग्याम्से थार्ना लावा, छर्नालावा (संरक्षण) लापा याडसे ।

परिच्छेद सोम

याडनोन याडतोसे याडताम(आधिकारिक दायित्व)

प्रीनः डीच्युश्री कु

म्होकोन ग्योतला ह्युल्वाजुगुसे याडतोसे याडताम ज्याना जेना थेन याडचाले छोत्म्याडगाश्री (उपभोग गरुन) बीपा मान्सी ग्याल्साग्याम चु कालेडमारी(घोषणापत्ररी) ब्रीपा याडतामजुगु छाडमानदा थोप्ना लाबारी(प्रत्याभूतलापारी) म्होकोन तोदेग्यातजुगु लासेला मुला ।

प्रीन : सोमच्युश्री

ह्युल्सासे चु कालेडमोरी थान्वा ब्रीवाला याडताम थेन छात्पा(बाझीएको)तामकादे दोना दातेला ह्युल्ठीम,ऐन, कानून थेन नियमावली व्याडवा ,क्योन्सी स्होवा,पोवा या स्यान्दो कानून स्होसे मुला ।

प्रीन : सोमच्युश्रीसे गी

चु कालेडमोरी ब्रीपा थेन थान्वा लेडमो ह्युल्साला ल्हानान ग्योतला ह्युल्म्हीखोरला(समुदायला)ग्योत ल्हेना लावा थेन चु कालेडमोरी मुबा याडतामकादे याडना लाबारी ग्याल्सासे ग्योतग्योश्री खेन्पोदुगु थान्सी गीक ग्रेन वाडमुवा(अधिकार सम्पन्न)ग्योत काउन्सील (भाषा परिषद) स्हेडसे ।

नेपाल जनजाति महासघको आयोजनामा मितिः २०५६ चैत्र ३ र ४ गते काठमाडौमा सम्पन्न "प्रथम मातृभाषा राष्ट्रिय सम्मेलन"द्वारा पारित "भाषिक अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय घोषणा-पत्र" तामाङ भाषामा नेपाल तामाङ घेदुङका लागि सचिव अजितमान तामाङद्वारा अनुदित तथा नेपाल जनजाति महासघद्वारा प्रकाशित ।